

O'ZBEK TILIDAGI FRAZEOLOGIK IBORALARNING NEMIS TILIGA TARJIMA USULLARI

Egamberdiyeva Umidaxon Elmurod qizi

O'zDJTU talabasi

Umidaxonegamberdiyeva41@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek tilidagi frazeologik iboralarning nemis tilidan o'zbek tiliga va o'zbek tilidan nemis tiliga tarjima jarayonida uchraydigan muammolar, xatoliklar hamda ularni bartaraf etish yo'llari yoritib beriladi. Tadqiqot frazeologiya tushunchasini chuqurroq anglash, iboralarning mazmunini to'g'ri talqin qilish va ularni tarjimada to'g'ri qo'llash ko'nikmasini shakllantirishga xizmat qiladi. Maqolada iboralarni tarjima qilishda yuzaga keladigan madaniy tafovutlar va ekvivalent topish muammolari misollar orqali tushuntiriladi.

Kalit so'zlar: frazeologik iboralar, frazeologizm, tarjima muammolari, ekvivalentlik, tarjimadagi xatolar, kontekst, madaniy tafovutlar, tarjima usullari.

Bugungi kunda tarjima sohasi jamiyat hayotida muhim o'rin egallab bormoqda. Ushbu sohaning rivojlanishi turizm, xalqaro aloqalar va madaniy almashinuv jarayonlariga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, xorijiy davlatlardan kelayotgan sayyohlar bilan muloqot qilishda hamda chet el adabiyotlarini tarjima qilishda frazeologik iboralarga tez-tez duch kelinadi. Iboralar nutqimizni yanada ta'sirchan, obrazli va ifodali yetkazishga xizmat qiluvchi muhim til birliklaridan biri hisoblanadi.

Biroq frazeologik iboralarni to'g'ri tushunmaslik, ularga mos ekvivalent topa olmaslik yoki ularni so'zma-so'z tarjima qilish natijasida turli xil xatoliklar yuzaga keladi. Shu sababli iboralar tarjimasi bugungi kunda dolzarb masalalardan biri sanaladi. Ushbu maqolani yozishdan asosiy maqsad ham aynan frazeologik iboralar tarjimasida uchraydigan muammolarni yoritish, ularni sodda va tushunarli tarzda izohlash hamda tarjima jarayonida zarur tajriba orttirishga ko'maklashishdan iborat.

Frazeologik iboralar (frazelogizmlar) – tuzilishi va ma’nosi jihatidan bir butun bo‘lgan, tayyor holda qo‘llaniladigan, ikki yoki undan ortiq so‘zdan tashkil topgan va ko‘chma ma’noga ega bo‘lgan birliklardir. Bunday iboralarning umumiy ma’nosi ularning tarkibidagi so‘zlarning alohida ma’nolaridan kelib chiqmaydi. Masalan, boshi osmonga yetdi iborasi “*juda xursand bo‘ldi*”, *kapalagi uchib ketdi* esa “*qo‘rqib ketdi*” ma’nolarini bildiradi.

Frazeologik iboralarning muhim jihatlaridan biri shundaki, ularni so‘zma-so‘z tarjima qilib bo‘lmaydi. Aynan shu holat iboralar tarjimasini murakkablashtiradi. Iboralar bir nechta belgilarga ko‘ra tasniflanadi:

1. Ma’no jihatidan
2. Tuzilishiga ko‘ra
3. Ifoda uslubiga ko‘ra

Ma’no jihatidan iboralar to‘liq ko‘chma *ma’noli* (*suvga tushgan mushukdek – hafsalasi pir bo‘ldi*) va qisman ko‘chma ma’noli (*qo‘l ko‘tardi – urdi*) turlarga bo‘linadi. Tuzilishiga ko‘ra esa fe’lli iboralar (*ko‘zi kosasidan chiqa yozdi*), otili iboralar (*burgut ko‘z*), sifatli iboralar (*qo‘li ochiq*) ajratiladi.

Ifoda uslubiga ko‘ra iboralar og‘zaki nutqqa xos, badiiy nutqqa xos va rasmiy uslubda qo‘llaniladigan turlarga bo‘linadi. Og‘zaki nutqda iboralar kundalik muloqot jarayonida keng qo‘llaniladi. Badiiy nutqda esa ular asar tilini yanada boyitish, obrazlilik va ta’sir kuchini oshirish maqsadida ishlatiladi. Rasmiy uslubda esa frazeologik iboralardan juda kam foydalaniladi.

Frazeologik iboralar milliy-madaniy xususiyatlarga ega bo‘lib, ular xalqning tarixi, urf-odati, dunyoqarashi va mentalitetini aks ettiradi. Masalan, o‘zbek tilida nonni ulug‘lash bilan bog‘liq iboralar ko‘p uchrasa, nemis tilida tartib, aniqlik va vaqtga rioya qilishga oid iboralar keng tarqalgan. Demak, iboralar xalqning qadriyatlari va stereotiplari asosida shakllanadi. Shu sababli ularni tarjima qilish jarayonida madaniy tafovutlar yuzaga keladi va har doim ham to‘liq mos keluvchi ekvivalent topish imkoni bo‘lavermaydi. Bunday holatlarda iboraning ma’nosi izohli tarzda beriladi. Masalan, “*ko‘zlari to‘rt bo‘lib kutdi*” iborasining nemis tilida

to'g'ridan-to'g'ri ekvivalenti mavjud emas, shu bois u mazmun asosida tushuntiriladi.

Frazeologik iboralarni tarjima qilishda tarjimondan iborani so'zma-so'z emas, balki ma'nosiga asoslangan holda tarjima qilish talab etiladi. Amaliyotda eng ko'p qo'llaniladigan usullar quyidagilardan iborat:

So'zma-so'z tarjima va uning cheklanishi. Bu usulda iboraning har bir so'zi alohida tarjima qilinadi. Biroq ko'pchilik hollarda bu usul ma'no buzilishiga olib keladi. Masalan, *ko'ngli joyiga tushdi iborasini nemis tiliga - sein Herz fiel an seinen Platz* - tarzida tarjima qilish mazmunan noto'g'ri va tushunarsiz bo'ladi. Shu sababli bu usuldan kam hollarda foydalaniladi.

Nemischa: *Er hat den Nagel auf den Kopf getroffen*. So'zma – so'z tarjima: *U mixni boshiga urdi*. Ma'nosi o'zbekcha ekvivalenti): *U mavzuni to'g'ri angladi*.

Ekvivalent tarjima usuli. Ushbu usulda tarjima qilinayotgan iboraga ma'no jihatidan to'liq mos keluvchi ibora tanlanadi. Bu eng samarali usul hisoblanadi, chunki ma'no saqlanadi va tarjima tabiiy chiqadi. Masalan, *ko'zi ochildi – jemandem gehen die Augen auf*.

Nemischa: *Jemandem gehen die Augen auf*. O'zbekcha ekvivalent: *Ko'zi ochildi*. Izoh: Ikkala ibora ham kimsaning haqiqatni anglab yetishini bildiradi.

Tavsifiy izohli tarjima. Agar iboraga mos ekvivalent topilmasa, uning ma'nosi oddiy so'zlar orqali izohlanadi. Masalan, *yuragi orqaga tortdi – plötzlich Angst bekommen*. Bu usulning kamchiligi obrazlilikning yo'qolishidir.

Nemischa: *Ins kalte Wasser springen*. O'zbekcha izoh: *tavakkal qilish*

O'xshash iboralar orqali tarjima. Bu holatda ma'no jihatidan yaqin, lekin tuzilishi boshqa bo'lgan ibora tanlanadi. Masalan, *ikki o't orasida qoldi – zwischen zwei Stühlen sitzen*.

O'zbek va nemis iboralarini taqqoslaganda, ayrim hollarda ma'no va obraz uyg'unligi kuzatiladi. Masalan, *ko'zi ochildi* iborasi ikkala tilda ham insonning haqiqatni anglab yetishini bildiradi. Boshqa hollarda esa ma'no bir xil bo'lsa-da, obraz farq qiladi. *Ikki o't orasida qoldi* iborasi bunga misol bo'la oladi.

Tarjimada uchraydigan asosiy xatolar asosan iboralarni soʻzma-soʻz tarjima qilish, ularning koʻchma maʼnosini anglamaslik, madaniy farqlarni eʼtiborga olmaslik va kontekstni notoʻgʻri tushunish bilan bogʻliq. Masalan, nemis tilidagi *Ins kalte Wasser springen* iborasi soʻzma-soʻz tarjima qilinganda notoʻgʻri boʻladi, uning oʻzbek tilidagi *maʼnosi tavakkal qilishdir*.

Iboralarni toʻgʻri tarjima qilish uchun tarjimon matn kontekstini chuqur anglay olishi, ikkala til frazeologiyasini yaxshi bilishi va madaniy farqlarni hisobga olishi zarur. Tarjimonning malakasi, tajribasi va frazeologik lugʻatlardan foydalanish koʻnikmasi tarjima sifatiga katta taʼsir koʻrsatadi. Doimiy amaliyot va ilmiy manbalarga tayanish tarjimon faoliyatida muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Frazeologik iboralar tarjimasi tarjima jarayonidagi eng murakkab masalalardan biri hisoblanadi. Bu jarayonda ehtiyotkorlik, kontekstga eʼtibor va madaniy bilim talab etiladi. A. Newmark taʼkidlaganidek, frazeologik birliklar kommunikativ yondashuv asosida tarjima qilinganda maʼno toʻliq saqlanadi. Shuning uchun iboralar tarjimasi soʻzma-soʻz emas, balki mazmun va vaziyatga asoslanishi lozim. Oʻzbek frazeologizmlari xalq hayoti va urf-odatlarini aks ettiradi, nemis tilida ularga mos ekvivalent topish esa tarjimondan katta masʼuliyat talab qiladi. S. Xasanovanning fikrlariga koʻra, oʻzbek–nemis tarjimasida idiomatik birliklarni madaniy kontekst asosida tarjima qilish eng toʻgʻri yondashuv hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Komissarov V. N. Teoriya perevoda (lingvisticheskiye aspekty). – Moskva: Vysshaya shkola, 1990.
2. Newmark P. A Textbook of Translation. – London: Prentice Hall International, 1988.
3. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. – London: Routledge, 1992.
4. Catford J. C. A Linguistic Theory of Translation. – London: Oxford University Press, 1965.

5. Vinay J.-P., Darbelnet J. Stylistique comparée du français et de l'anglais. – Paris: Didier, 1958.
6. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining frazeologik lug'ati. – Toshkent: O'qituvchi, 1978.
7. Salomov G'. Tarjima nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2003.
8. Arnold I. V. Leksikologiya sovremennogo angliyskogo yazyka. – Moskva: Prosveshcheniye, 1986.
9. Xasanova S. O'zbek va nemis tillarida frazeologik birliklar tarjimasi muammolari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.
10. Duden Redaktion. Duden – Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. – Mannheim: Dudenverlag, 2013.